

A fok metamorfózisa

A Hidrológiai Közlönyben¹ két hozzászólás is megjelent a *fokok* témában, melyekből az olvasó megtudhatja, esetenként hogyan beszélnek el egymás mellett a témához hozzászóló felek. Így aztán az igazság nem tud markánsan kirajzolódni. A legutóbbi cikkben pedig már egyenesen a fok metamorfózisának lehattunk tanúi: *holtággá* változott. Szeretném, ha nem félreértéseket indukáló gondolatok tennének pontot mindarra, amiket a *Fokok és délibábok* c. írásomban megfogalmaztam, ezért röviden válaszolok.

Meggyőződésem, ez a *Hozzászólás...* hasznos és jó megfigyeléseket ír le a holtágakra vonatkozóan, de ezeknek a fokokhoz semmi közük nincs! A szerzőket minden jel szerint az tévesztette meg, hogy ismernek holtágakat, melyeket a nép foknak keresztelt el. Ez azonban nem lehet érv a fok mibenlétéről folyó vitában. A burgonya sem lett tök csak azért, mert azt a 18. század közepe táján a nép *svábtök*nek hívta.

Mivel pedig megtisztelték a témát azzal, hogy komolyan szerettek volna hozzájárulni a fokok keletkezésének tisztázásához, én is megtisztetem őket azzal, hogy gondolataikra válaszolok. Megjegyzem, azt a tényt, hogy el tudnak képzelni természetes úton keletkezett fokokat is, előre mutató, bátor vállalásnak tekintem.

Ami L. F. Marsigliet illeti, ahány írás, annyiféleképpen citálják, és szövegeibe mindenki igyekszik beleolvasni saját igazát. Mi tagadás, én is. Kinek van igaza, döntse el a kedves olvasó. Azért, hogy ezt megtehesse, lábjegyzetben hozom a hozzászólások során érvül felhasznált szövegrészeket szövegkörnyezetükkel együtt. Nem tenném ezt, ha az itt emlegetett *Hozzászólás...* nem kezelte volna olyan szabadon azt, amit az olasz tudós a fokokat illetően mondott. Szerinte ugyanis Marsigli rajzaival azt akarta megmutatni, *hogy a fokok az ártéri „halastavakat” (holtágakat) folyásirány szerint alulról tápláló csatornaszerű medrek, továbbá hogy Marsigli látta, hogy a „nép” a fokokat használja – hajóznak rajtuk, malmokat vontatnak, halásznak bennük -, és karban tartja, valószínűleg ezért feltételezte, hogy a fokok tervszerű emberi tevékenység alkotása.* Ennek a kijelentésnek azonban szinte minden szava költemény. Marsigli mocsarokról és nem halastavakról beszél, nem csatornáról, hanem fokról, és sehol sincs nála szó arról, hogy ezeken hajóznának vagy gabonát örölnének, arról meg különösen nincs szó, hogy emberi alkotások lennének, hanem éppen ellenkezőleg!

---

¹ Az itt szóbanforgó *Hozzászólás...* 2002. 82.évf. 4.számban látott napvilágot.

A jóhiszemű olvasónak elmondom, hogy Marsigli VI. kötetes művét² ismerem. A második kötet a római régiségekkel foglalkozik, a harmadik az ásványokkal, negyedik a halakkal, ötödik a madarakkal, hatodikban pedig vegyes megfigyeléseit hozza. Ebben vízrajzi vonatkozású téma csak a Duna forrásainak kutatása, és a Dunán és Tiszán végzett vízsebességmérései. Tehát csak az első kötetben szólhat erről a témáról, ennek pedig minden szavát ismerem, mert lefordítottam. Az a fejezet pedig, melyben a *fok* működését bemutatja, és amely a fenti költeményhez az ihletet adhatta, az első kötet III. részében a *Duna mocsarai* címet viseli³. Marsigli szereti gondolatait képbe öltetni, ezért egy ábrát mellékel. A vita során ezt már én is közöltem. A kísérő feliratból azonban akkor csak annyit, amennyi a témához tartozott. Most, hogy a jóindulatú olvasónak megadjam az értelmes döntés lehetőségét, lábjegyzetben teljességgel hozom⁴.

Továbbá érthetetlennek tartom, hogy mi szükség volt a fokot – a szerzők szavaival élve *az egyszerűség kedvéért ... valamiféle ároknak* nevezni, amikor négy sorral lejjebb már különböző *definícióit* adják: *szirt, földnyelv, tű foka; a folyó partján egy pont; Duna-meder maradványok vagy csatorna; hullámtéri medermaradványok*. Megjegyzem, ezek egyike sem mondható ároknak.

---

² Danubius Pannonico-Mysicus, Amszterdam 1726.

³ Ha valaki kételkednék a fordítás helyességében, az eredeti latin nyelvű címet is közlöm: *De paludibus danubialibus*, azaz szó szerint: A dunai mocsarak(ról). Az ábrát, melyre Andrásfalvy úrtól kiindulva tévesen hivatkoznak, az említett fejezet utolsó bekezdése az alábbi módon vezeti be: *Végül, hogy a Dunát kísérő mocsarak igazi felépítése nyilvánvalóvá váljon, fontosnak tartottuk egy mocsárnak a metszetrajzát közölni: ezáltal ugyanis megismerjük az igazi Duna-meder helyzetét, és az azt kísérő mocsarakat, és a már említett, fokoknak nevezett ereket, ezeket a mélyedéseken át tétován kanyargó vízfolyásokat, sőt a mocsári talajok különböző fajtáit is, valamint a nádasok torzsokait a rákok és halak számtalan búvóhelyével, melyek a víz apadásakor szárazra kerülnek, és láthatóvá válnak.*

⁴ A fokok szerepét és keletkezését bemutató 42. ábra felirata:

A Duna keresztiszelvény rajza alacsony vízállás idején, hogy jobban érzékelhető legyen egy szinte víz nélküli mocsárnak az állapota.

A. A Duna szintje magas vízállás idején

B. A két partoldal egyike a folyó élő sodrával érintkezik, a másik meg azzal a mocsárral, mely őt a Dunától elválasztja

C. A Duna vízszintje alacsony vízálláskor

D. Mocsári nádasok a felszín talaján, mely először szárad ki

E. Rákok üregei

F. Bűzös fekete talaj

G. Laza, iszapos talaj, melyen át a víz szivárgás útján, valamint

H ereken, melyeket fokoknak hívnak, jut vissza a Dunába

I. Megjegyzendő, hogy hasonló módon játszódik le ez a szivárgás a síkságokon át, hogy az ott lévő tavak feltöltődjenek

L. Szürkés, iszapos talaj, melyen át vezet

M. egy nagyobb csatorna, mely az N. tóból vezeti le a vizet

N. Tó

Ha a Duna vize még erősebben a C szint alá süllyedne, egy újabb fok képződne, és így menne ez egészen a tófenék szintjéig, és a halaknak nagy tömege pusztulna el, teljesen megfertőzve a levegőt.

Viszont zseniálisnak tartom, ahogy a cikk írói a gordiuszi csomót megoldották: becsukták szemüket és lesújtottak. És íme, láss csodát: a csomót jelentő, az ártér peremvidéke felől a folyó felé kanyargó számos fok eltűnt, helyükön kizárólag csak holtágak kanyarognak. Ennek alapján megfogalmazták alaptételüket: *a természet alkotta fok a meanderezés „melléktermékeként” jön létre.*

Aztán a cikk írói a fokokkal kapcsolatban következetesen hullámtérről beszélnek. Feltételezhetően azért, mert a töltések közé szorított Duna - Gemenc tájékaról vannak a példák - csak a töltések között húzódó hullámtéren éli viszonylag ősi világát. Itt pedig csak a holtágak életét és elhalását lehet igazán jól megfigyelni⁵. Ez a tény egy kissé zavarhatta a szerzőket, ezért siettek kijelenteni, hogy a fok azonos a holtággal: *ha egy folyót szabályoztunk, elértük, hogy soha többé nem alakulhat ki rajta egyetlen új holtág, tehát új fok sem* - írják. Így érthető, hogy a fokok létrejöttét a folyók meanderezésével hozzák szoros kapcsolatba: *fok mindig létezett, az ember előtt is, amióta kanyargós folyók vannak.*

Vége felé a cikk újabb huszárvágással lepi meg az olvasót: *Hogy mióta, miért nevezik az emberek a fokot foknak? Erre a kérdésre a legjobb választ a régi térképek tanulmányozása adhatja: amit azokon foknak jelöltek, az fok, tekintet nélkül arra, hogy a természet, vagy ember formálta-e.*

Kedves cikkírók! Láttam olyan térképet, amelyiken Magyarország fölé azt írták, hogy *Germania...*

Deák Antal András

---

⁵ A fok azonban – a régi térképek tanúsága szerint is! – jellegzetesen ártéri képződmény. Ártérnek pedig azt a területet nevezzük, melyet a töltések közé nem szorított folyó árvizei idején elönt. Ezek a szabályozások előtt országrésznyi területek voltak. Az ezekről az apadó folyóba visszahúzódó hatalmas víztömeg építette a terep mélyvonulataiban a fokokat. Hullámtér pedig csak a töltések és a folyó közötti viszonylag keskeny sáv, melyet a folyó csak áradáskor vesz birtokba.